

POETICKÁ TVORBA MANŽELŮ BALLEROVÝCH

Petr Šmídek

Představujeme ojedinělou tvorbu manželů Hinricha a Inken Ballerových, kteří od poloviny 60. let minulého století až do pádu východního bloku působili na relativně malém území svobodného Západního Berlína a obohatili tamější racionalistickou a postmoderní scénu o hravou a poetickou složku. Pro jejich stavby jsou charakteristické organické tvary, úzké propojení s přírodou a kombinace pohledového betonu s jemnými detaily z ocelových drátů. Pro ucelené pochopení architektury manželů Ballerových bylo potřeba krátce vylíčit také historický a politický kontext rozděleného Berlína nabízejícího na západní straně oázu pro kreativní profese. S odstupem několika dekád je třeba uznat nadčasovost návrhů, které i v rámci sociálního bydlení nabízí prostředí s vysokou uživatelskou i estetickou hodnotou.

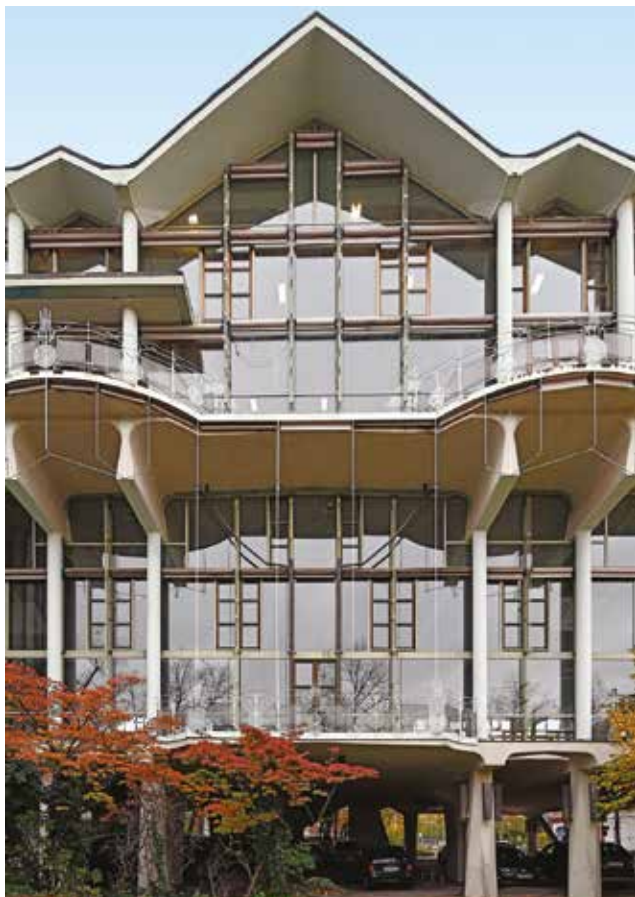
V souvislosti s letošní smutnou zprávou, kdy nás během letních prázdnin ve věku nedožitých 90. narozenin opustil architekt Hinrich Baller, stojí za to si připomenout tuto nepřehlédnutelnou osobnost západoberlínské scény.

Poválečný Berlín byl nejen výrazným politickým kolbištěm a místem svárů světových mocností, ale také inspirativní oázou uprostřed moře nesvobody. Permanentní obklíčení komunistickým blokem přinášelo uvědomění, jak křehká je demokracie a musí se o ni každodenně pečovat. Poznat tento nevšední pocit sem přijížděla načerpat

řada zahraniční zpěváků jako David Bowie¹, Iggy Pop² nebo Nick Cave³, kteří se na malé ploše setkávali a vzájemně ovlivňovali. V Západním Berlíně také natočil německý režisér Wim Wenders svůj film *Nebe nad Berlínem*,⁴ kde se řada scén odehrává poblíž přísně střežené Berlínské zdi. Tato 165 kilometrů dlouhá stavba fascinovala řadu architektů včetně Rema Koolhaase, který sem přijel načerpat podklady pro svůj předdiplomní projekt.⁵ Nejen architektky fascinovala enkláva obklopená děsivou zdí, která vymezovala vězení o velikosti celého města. Území se nemohlo dál rozrůstat. Spíše

1 Sportovní hala Carla Schuhmanna, Berlín-Charlottenburg, 1982-86

1a

1b

2a

2b

naopak, ve spojitosti se ztíženým zásobováním se řešily smršťující se tendence. V roce 1977 vytvořil O. M. Ungers se svými studenty na Cornellově univerzitě jeden z nejzajímavějších urbanistických manifestů⁶ 20. století, v němž hledali východisko pro zmenšující se město. Metropole na Sprévě zůstala inspirativním místem i poté, co byla v roce 1989 po osmadvaceti letech Berlínská zeď stržena. Necelý rok po znovusjednocení Německa se sem přestěhovala irská kapela U2, která zde natočila své sedmé album.⁷ Pobyt umělců byly většinou krátkodobé a měly za úkol načerpat pro jejich tvorbu neopakova-

3

telnou atmosféru. Vedle těchto návštěvníků tu pak byly další dva miliony občanů, kteří v Západním Berlíně trvale našli dobrovolné útočiště. Mezi mnoha profesemi byli také architekti jako profesor Ludwig Leo⁸, který svým experimentálním přístupem ovlivnil generace studentů, nebo politicky obratný Werner Düttmann⁹, který se svou angažovaností pomáhal utvářet podobu svobodné části města. Politika hrála v architektuře Západního Berlína mnohem významnější roli než v ostatních koutech světa. Nově navrhovaná území a stavby měly představovat výkladní skříň západního světa. Do státem štědrě podporované výstavy IBA¹⁰ byli zváni věhlasní němečtí i zahraniční architekti, aby svými návrhy předznamovali vývoj a současně se vymezili vůči východnímu bloku. První, modernistická IBA v roce 1957 kritizovala socialistický realismus, který byl populární na opačné straně Berlínské zdi. Druhá, postmoderní IBA v roce 1987 si kladla za úkol resuscitovat městský blok. Bohatě tvarované zlaté fasády Scharounových staveb¹¹ Kulturfora, které stály v těsném sousedství Postupimského náměstí, vysílaly přes zeď jasný signál k šedivým panelákům na východní straně.

Vedle angažovaných spolků tu pak mimo hlavní proud stála individuální tvorba manželského páru Hinricha a Inken Ballerových, kteří se svou poetičností zcela vymykali tomu, co by člověk běžně očekával od berlínských racionalistů na západní i východní straně města. Hinrich Baller měl vždy blíže k hudebním kruhům, z nichž pocházeli oba jeho rodiče. Patřil k nejvýraznějším a nejneobvyklejším architektům v poválečném Německu. Většina jeho prací vznikla na relativně malém území Západního Berlína. Od poloviny 60. let až do pádu Berlínské zdi stihl realizovat téměř pět desítek budov. To plodné třiadvacetileté období je natolik zajímavé, že mu byla nedávno věnována výstava a publi-

2 Bytový dům Nithackstraße 17, Berlín-Charlottenburg, 1974

- 1 Ve spolupráci s hudebním producentem Brianem Eno vytvořil tzv. Berlínskou trilogii, což je trojice alb *Low*, *Heroes* a *Lodger* z rozmezí tří let 1977–79, které silně čerpaly inspiraci z tamější nezávislé scény.
- 2 Iggy Pop společně s Davidem Bowieem natočili v Západním Berlíně album *The Idiot* (1976). Zároveň jej sledali jako skvělé místo pro únik, kde se pokusili zbavit se drogové závislosti a také se vzdát mediální pozornosti.
- 3 Po přestěhování do Západního Berlína se mu sice v roce 1982 rozpadla kapela *The Birthday Party*, ale zase mohlo vzniknout nové seskupení *Nick Cave and the Bad Seeds* a také našel další způsoby uměleckého projevu jako spisovatel a filmový herec.
- 4 *Der Himmel über Berlin* (angl. *Wings of Desire*), režie Wim Wenders, koprodukce Západní Německo / Francie, 1987, 127 minut.
- 5 Projekt *Berlin Wall as Architecture* (1971) tvořila série 18 kreseb, akvarelů a koláží, které předcházely diplomnímu projektu *Exodus, The Voluntary Prisoners of Architecture* (1972) na londýnské škole *The Architectural Association*.
- 6 Oswald Mathias Ungers, Rem Koolhaas, *Die Stadt in der Stadt. Berlin: Ein grünes Archipel*, Baden: Lars Müller Publishers, 2013. Výsledky letní školy 1977 na Cornellově univerzitě byly poprvé představeny v časopise *Lotus International*, 19 (1978), a celé pak otištěny v knize *Morphologie: City Metaphore* (1982).
- 7 *Achtung Baby* se natáčelo v Hansa Studios a vyšlo pod vedením producenta Briana Eno v listopadu 1991. Pro následné světové turné *Zoo TV Tour* (1992–93) použil návrhář Willie Williams k osvětlení jeviště automobily *Trabant*.
- 8 Ludwig Leo (* 1924 Rostock, † 2012 Berlín) byl dlouholetým asistentem O. M. Ungerse na berlínské technické univerzitě a až do penze řádným profesorem architektury na UdK.
- 9 Werner Düttmann (* 1921 Berlín, † 1983 Berlín) byl stavebním ředitelem Západního Berlína, kde zastával klíčovou pozici v urbanistickém plánování celého města.
- 10 *International Bauausstellung* (Mezinárodní stavební výstava) se konala v Západním Berlíně v roce 1957, kdy byl ředitelem Ludwig Lemmer, a v roce 1978 pod vedením Josefa Paula Kleihuese.
- 11 Berlínská filharmonie (1956–63) i Státní knihovna (1963–78), kterou po Scharounově smrti dokončil jeho kolega Edgar Wisniewski, mají obklad fasády z eloxovaného hliníku se zlatavým nádechem. Scharoun se urbanistickým řešením svých staveb Kulturfora vypořádal s pruským i nacistickým obdobím a současně poslal jasný politický signál do východního Berlína.

3 Bytový dům Potsdamerstraße 101, Berlín-Tiergarten, 1986

- 12 Urban fragment observatory, *Visiting. Inken and Hinrich Baller, Berlin 1966–1989*. Kolín n/R: Verlag der Buchhandlung Walther und Franz König, 2022. Katalog byl původně součástí výstavy v berlínském DAZ od března do dubna 2022. V roce 2025 pak publikaci vydalo curyšské nakladatelství Park Books.
- 13 S trochou nadsázky si vzal k srdci citát Bruno Tauta, že „naucit se profesi trvá 20 let“.
- 14 Jeho matka byla profesionální pianistka a Hinrich sám měl ve svém ateliéru v berlínském Lietzenseeparku dva velké klavíry, dvě velké cembala a virginal.
- 15 V rozhovoru k 80. narozeninám s redaktorem Benediktem Kraftem pro časopis *DBZ* 10 (2016).

4 Filozofická fakulta, Svobodná univerzita Berlín, 1980 5 Bytový dům Lietzenburger Straße 86, Berlín-Charlottenburg, 1975–80

kace¹², která se zaměřila na svobodnou tvorbu manželů Ballerových v politicky vypjatém období 1966–89.

Hinrich Baller se narodil v roce 1936 v Západním Pomořansku, které je dnes součástí Polska, ale rodina přes Drážďany postupně přesídlila do Berlína, kde Hinrich zprvu studoval na Berlínské hudební akademii. Až poté přešel na Technickou univerzitu v Berlíně, kde strávil dlouhých 20 semestrů¹³, ale po celý život zůstal vášnivým hudebníkem¹⁴. Po absolutoriu zůstal na univerzitě jako asistent u modernisty Bernharda Hermkese, ale přitom svou organickou tvorbou spíše tíhl k meziválečné tvorbě expresionistických architektů Bruno Tauta, Hugo Häringa nebo Hanse Scharouna. Během působení na berlínské technice se Hinrich seznámil se svojí budoucí ženou Inken Ballerovou, která se narodila v roce 1942 v dánském městečku Tondern nedaleko hranice s Německem. V polovině 60. let se na ně obrátil curyšský investor, který si nechal v letech 1966–67 postavit na předměstí Curychu rodinný dům. Inken Ballerová tehdy žila dlouhé měsíce s rodinou, aby vnímala potřeby klientů a mohla pravidelně kontrolovat staveniště. Svoji první realizaci tak stihla dokončit ještě před promócí v roce 1969. Již tato jejich první společná realizace nesla nezaměni-

telný „přírodní architektonický styl“ a vykazovala všechny pozdějších charakteristické rysy jako organicky tvarované dispozice, interiéry rozjasněné velkými otvory, prostorné terasy a přímé napojení na zahradu. Ballerovi neměli rádi, když je někdo řadil do tzv. nového romantismu, ale spíše hledali „cestu do vlastního nitra a toho, co nás v životě dělá šťastnými“.¹⁵

Převážnou část jejich tvorby představovaly bytové domy, které byly financovány z omezených rozpočtů určených pro sociální bydlení. Přesto výsledné stavby nabízely nevídanou prostorovou i tvarovou přídanou hodnotu a dodnes slouží jako příklad kvalitního a cenově dostupného bydlení v centru měst v úzkém propojení s přírodou. Oba architekti přitom vycházeli z klasického horizontálního členění bytových domů osvědčeného již v 19. století. Ballerovi toto osvědčené schéma jen mírně vylepšili svými zakřivenými liniemi a vždy přikládali důraz na propojení s venkovním prostředím. Pokud to podmínky jen trochu dovolily, mají byty v přízemí propojení se zahradou, v horních poschodích jsou balkony nebo zimní zahrady a v nejvyšších patrech jsou odstupňované terasy, kam se pohodlně vejde lehátko a můžete venkovní prostor využívat jako sluneční lázně. Všechny tyto venkovní prostory v horních

6a

patrech disponují extenzivní vegetací. V některých příkladech slouží zábradlí balkonů a teras jako truhlíky. Ačkoli jsou tyto květníky odlity z pohledového betonu, nepůsobí masivně, neboť jsou od stropní desky odděleny pomocí vykonzolovaných podložek.

Dalším charakteristickým prvkem jsou dvory v blokové zástavbě, které Ballerovi více zpřístupnili a vytvořili z nich polosoukromé zóny. Přízemí se často vznáší na štíhlých betonových sloupech, aby lidé, vegetace i čerstvý vzduch mohli volně proudit do vnitrobloku. Jejich stavby již na první pohled působí ležérním a odlehčeným dojmem. Při dalším zkoumání mohou připomínat romantické polorozpadlé ruiny porostlé bujnou vegetací, což dokonale vystihovalo atmosféru nejistoty tehdejšího Západního Berlína. Ballerovi ve svých návrzích kombinovali mohutný pohledový beton s filigránskými ocelovými prvky. Organicky zakroucené zábradlí vypadá jako zapomenutá výztuž vyčnívající z betonu.

Ačkoli jejich individuální tvorba nikam nezapadala, nebránili se jiným vlivům a spolupráci s ostatními architekty. V rámci IBA '87 představovali berlínskou spojkou pro nizozemského architekta Hermana Hertzbergera při realizaci bytového domu LiMa, kde je 48 bytů uspořádaných kolem půlkruhového centrálního dvora s dětským hřištěm, navrženým Hertzbergerovou dcerou Akelei. Ballerovým bylo rovněž blízko navrhování formou participace za přizvání budoucích obyvatel i neoblomný přístup při jednání s německými stavebními úřady, jimž nevyhovovaly netradiční dispozice nizozemského architekta.

Během své společné dráhy stihli Ballerovi také navrhnout i několik veřejných budov, kde zohledňovali potřeby těch nejohroženějších skupin obyvatelstva, aby se jejich stavby co nejsnadněji užívaly a uživatelé se v jejich domech cítili do nejpohodlněji.

Po znovusjednocení Německa se manželství Hinricha a Inken Ballerových rozpadlo, zakázky začaly ubývat a oba se více věnovali akademické dráze.¹⁶ V 90. letech minulého století se Berlín otevřel architektům z celého světa a proměnil v největší staveniště Evropy. Pro čerstvě padesátiletého Ballera přibyla konkurence a nové developerské projekty přály více racionálnímu přístupu.

Ballerův přístup k projektům se nezměnil ani v nové době a s novou profesní i životní partnerkou Doris Piroth Ballerovou dál navrhovali stavby plné poetiky.

V roce 2023 obdrželi Inken a Hinrich Ballerovi za svoji společnou tvorbu Velkou cenu Svazu německých architektů,¹⁷ kde porota vyzdvihla především jejich přístup „kombinující technicky inovativní a společensky zodpovědná řešení se svérázně krásným tvaroslovím“.

Fotografie:
1 až 3, 6 – Petr Šmídek,
4, 5 – Reinhard Friedrich

MgA. Ing. arch. Petr Šmídek, Ph.D.
FÁ VUT Brno
smidek@vut.cz

6b

6 Bytové domy Fraenkelufer 26,
38 a 44, Berlín-Kreuzberg, 1980–84

Přestože bytové domy navrhované Ballerovými byly financovány z omezených rozpočtů určených pro sociální bydlení, nabízely nevídanou prostorovou i tvarovou přidanou hodnotu a dodnes slouží jako příklad kvalitního a cenově dostupného bydlení v centru měst v úzkém propojení s přírodou.

16 Hinrich byl v období 1972–2001 řádným profesorem na univerzitě v Hamburku, kde působil až do důchodu. Inken byla od roku 1986 hostující profesorkou na vysoké škole v Kasselu (1989–1995 řádnou profesorkou) a v letech 1996–2007 vedla Ústav navrhování staveb na Braniborské technické univerzitě v Chotěbuzi.

17 Sdružení německých architektů a architektů (BDA, Bund Deutscher Architektinnen und Architekten) uděluje tuto cenu pouze jednou za tři roky za významné úspěchy nebo jiná výjimečná díla architektů a urbanistů z Německa i zahraničí. Prvním laureátem byl Hans Scharoun (1964) a naposledy cenu získal francouzský pár Anne Lacaton a Jean-Philippe Vassal (2020).